

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

OSMANLI'DAN 2000'Lİ YILLARA KADAR TÜRKİYE'DE SİYASETİN
ERİLLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKOĞLU¹ & R. Burçin YAVUZ²

Öz

Türk siyasal yaşamında kadınların yaşadıkları eşitsiz koşullara karşı verdikleri mücadelenin tarihsel kökleri Osmanlı'daki eril siyasal ve toplumsal yapı içerisinde oluşan kadın hareketine dayanmaktadır. Osmanlı'da 19. yüzyılda başlayan sorgulama ve arayışlar, kadınların kamusal alana çıkmaları konusunda önemli bir başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Bu dönemdeki eril siyasal ve toplumsal düzende, kadınların özel alanda yer almaları gerektiği yönünde bir yaklaşım söz konusudur. Fakat Osmanlı'da bu dönemde gelişen modernleşme süreçleri kapsamında, kadınların sosyal ve ekonomik koşullarında birtakım değişimler yaşanmıştır. Buna rağmen kadınların özellikle siyasal düzeyde bir kazanım elde ettiklerini söylemek güçtür. Kadınlar tarafında siyasal hak talepleri doğrultusunda bir bilinçlenme ve mücadeleye işaret eden gelişmeler olsa da kadınların siyasal haklarına kavuşmaları için Cumhuriyet'i beklemeleri gerekmektedir. Cumhuriyet Devrimi ile birlikte kadınlar, siyasal, toplumsal ve ekonomik düzeyde olmak üzere çoğu temel haklarına kavuşmuşlardır. Kadınların Avrupa'daki çoğu ülkeden önce siyasal haklarını kazanmaları önemli bir demokratik gelişmedir. Bununla birlikte tarihsel süreçte kadınların siyasete katılımları ve siyasal temsil düzeyleri beklenen doğrultuda ilerlememiş, kadın temsil düzeyleri zayıf kalmıştır. Kadınların siyasal haklarını elde etmeleri, eşit temsil ilişkisinin oluşması açısından olumlu olsa da politikadaki veriler erkeklerin sayıca çoğunlukta olduğunu ve siyasetin eril bir işleyişe tabi olduğunu göstermektedir. Dünyadaki gelişmelerle koşut olarak, Türk siyasal yaşamında da erkeklerin kadınlara kıyasla siyasette egemen bir konumda olması, kadınların politikaya katılımlarını olumsuz etkilemiştir. Türk siyasetinde kadınların siyasal haklarını kazanımı ile başlayan süreçten günümüze kadar kadın temsil düzeylerinin düşük oranda kalması, siyasetin erkek egemen bir alan olmasına yol açmıştır. Çalışmada literatür taraması yöntemine başvurularak kadın temsil düzeylerinin düşük kalması ve siyasetin ataerkil bir alan olmasına kaynaklık eden unsurlar tarihsel bağlamda ele alınmaktadır. Bununla birlikte konunun çok boyutluluğu ve derinliği açısından dönemselsel bir kısıtlamaya gidilerek tarihsel bağlam, Osmanlı'da başlayan 2000'li yıllara kadar devam eden süreçle sınırlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, eril siyaset, toplumsal cinsiyet, siyasal temsil.

JEL Kodları: Z12, Z19.

Başvuru: 28.11.2024 **Kabul:** 04.04.2025

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye, ekaldirimoglu@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5913-0238>

² Dr. Öğr. Üyesi, Ufuk Üniversitesi, Ankara, Türkiye, rabiaburcin.yavuz@ufuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6411-3931>

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE MASCULINITY OF POLITICS IN TURKEY FROM THE OTTOMAN ERA TO THE 2000s³

Abstract

The historical roots of women's struggle against unequal conditions in Turkish political life can be traced back to the women's movement that emerged within the masculine political and social structure of the Ottoman Empire. The questioning and searching that began in the Ottoman Empire in the 19th century constituted an important starting point for women's access to the public sphere. In the masculine political and social order of this period, there was an approach that women should be in the private sphere. However, within the scope of the modernization processes that developed in the Ottoman Empire during this period, there were some changes in the social and economic conditions of women. Nevertheless, it is difficult to say that women made gains especially at the political level. Although there were developments indicating an awareness and struggle on the part of women for their political rights, women had to wait for the Republic to realize their political rights. With the Republican Revolution, women gained most of their basic rights at the political, social and economic levels. It is an important democratic development that women gained their political rights before most countries in Europe. However, in the historical process, women's participation in politics and political representation levels have not progressed in the expected direction and women's representation levels have remained weak. Although women's gaining their political rights is positive in terms of establishing a relationship of equal representation, the data in politics show that men are in the majority and politics is subject to a masculine functioning. In parallel with the developments in the world, the fact that men have a dominant position in Turkish political life compared to women has negatively affected women's participation in politics. The low level of women's representation in Turkish politics from the process that started with women gaining their political rights to the present day has led to politics being a male-dominated field. In this study, the factors contributing to the low levels of women's representation and the patriarchal nature of politics are examined in a historical context using the literature review method. However, due to the multidimensionality and depth of the subject, a period-specific limitation is applied, and the historical context is confined to the period starting from the Ottoman era and continuing until the 2000s.

Keywords: Women, masculine politics, gender, political representation.

JEL Codes: Z12, Z19.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

³ The Extended English Summary is located the end of the Article

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, Türk siyasetinde tarihsel süreçte kadınların siyasal haklarını kazanmaları ile başlayan siyasal katılımları, temsil düzeylerinin düşüklüğü ve bununla bağlantılı olarak politikanın erkek egemen bir alan olması arasındaki ilişki araştırılmıştır. Kadınların 1930'lerde siyasal haklarını kazanmaları ile oluşan yeni koşullar, kadınların siyasete katılımları açısından çok olumlu bir gelişme olarak öne çıkmaktadır. Kadınların demokrasinin öncülü kabul edilen Batı'daki bazı ülkelere önce bu hakkı elde etmeleri hem siyasetteki gelecekleri açısından hem de siyasetin demokratikleşmesi bağlamında umut yaratmıştır. Fakat ilerleyen süreçte beklenilen aksine siyasal veriler, politikada kadın temsil düzeylerinin düşük kaldığını göstermektedir. Bu durum Türkiye'de, dünyadaki pek çok ülkede olduğu gibi siyasetin erkek egemen bir alan olduğuna işaret etmektedir. 1930'lardan günümüze devam eden bu tablo, siyasette eşit temsil ilişkilerinin oluşmadığını ve demokratik bir kültürün yeterince gelişmediğini göstermektedir. Bu tablo, çoğunlukla Türk siyasetinin inşasında erkeklerin kurucu olması ve kadınların ise bu sürece yeterince dahil olamamalarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte sosyo-ekonomik faktörlerin, kültürel ve dini olguların da kadınların politikaya katılımlarını zorlaştırıcı etkisi bulunmaktadır. Kadınların özel alanla özdeşleştirilmeleri ve kamusal alana çıkışları hususunda karşılaştıkları eril düşünce ve engeller politikadan uzakta konumlanmalarına yol açmıştır.

Türkiye'de kadınların siyasal haklarını erkeklerden sonra elde etmeleri durumu ya da bu hakkın erkekler tarafından kadınlara verilmesi siyasette tarihsel olarak erkek egemenliğine ve erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları iktidara işaret etmektedir. Süreç içerisinde bu yaklaşımın olumlu yönde değiştiği görülsede siyasette, kadınların kamusal alana çıkışlarında olduğu gibi erkeklerin kadınları kontrol etme yönündeki yaklaşımları değişmemiştir. Tarihsel olarak en temelde aile içerisinde patriarka, politikada da devam ederek kadınların siyasal katılımları için mücadele etmeleri gerekliliğini doğurmuştur. Çalışmada Türk siyasetinin eril yapısının tarihsel inşasını açıklamak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda öncelikle kadın hakları açısından Türk siyasal yaşamındaki gelişmeler ele alınacak, daha sonra Türkiye'de siyasette kadınların konumları ve politikada yer almaları yönündeki problemler üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda kadınların siyasal katılımları ve temsil düzeyleri, politikanın demokratikleşmesi kapsamında değerlendirilerek Türkiye'de siyasetin tarihsel süreçte kurumsallaşmasında erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları tahakküm ilişkisi ekseninde siyasetin eril yapısının oluşum süreci açıklanacaktır. Türkiye'de 21. yüzyılda siyasette kadın temsil düzeylerinde görece bir yükseliş yaşanmasına rağmen, özellikle 2000'li yıllara kadar kadın temsil düzeylerindeki durağanlık göze çarpmaktadır. Siyasetin erilliklerinin tarihsel gelişiminin incelendiği bu çalışmada bu dönemdeki kadın temsil düzeylerinin düşüklüğü üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada Osmanlı'dan 2000'li yıllara kadar olan süreçteki gelişmelere odaklanılarak siyasetin erkek egemen bir yapı görünümüne bürünmesinin tarihsel bağlamı araştırılmaktadır.

2. OSMANLI'DA KADIN HAREKETİNİN GELİŞİMİ

Osmanlı'da kadın hareketinin oluşum süreci, 19. yüzyılın ikinci döneminde başlamıştır (Zihnioğlu, 2003: 42). Bu doğrultuda, Türk siyasal yaşamında kadınların politik alanda var olmaları sürecinin tarihsel ve toplumsal temeli, Osmanlı'daki kadın hareketlerinin gelişimine dayandırılabilir. Bu süreç, kadınların özel alan dışında var olmaları ve karşılaştıkları eşitsizliklere karşı bir mücadele başlatmaları açısından önem taşımaktadır. Osmanlı'da kadınların, siyasal haklarını kazanmamış olsalar da kamusal alana çıkmaya başlamaları, sorunlarını dile getirmeleri ve eşit hak talepleri ileren dönemlerde siyasal haklarını kazanmaları açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Osmanlı'da başlayan modernleşme hareketleri kapsamında başta eğitim ve ekonomi gibi çeşitli alanlarda yaşanan gelişmeler kadınların kamusal alanda görünür olmalarına olanak sağlayacak bir toplumsal dönüşüme zemin hazırlamıştır.

Osmanlı'da 19. yüzyılda başlayan modernleşme politikaları, devletin siyasal yapısı başta olmak üzere pek çok alanda önemli değişikliklere yol açtığı gibi toplumsal yapıyı da derinden etkileyerek kadınlar açısından da önemli bir değişimin başlatıcısı olmuştur. Modernleşme, beraberinde kadınların aile dışında var olma isteklerini yaratan bir süreci getirmiştir. Çakır, bu süreçte kadınların basın vasıtası ile çeşitli gazete, dergi ve konferanslarla özellikle dernekler bünyesinde gösterdikleri faaliyetlerle yaşadıkları eşitsizlikler ve oluşturdıkları talepler hakkında toplumsal bir bilinç yaratmaya çalıştıklarını belirtmektedir (Çakır, 2011: 59). Osmanlı'da modernleşme, toplumsal yaşamın çoğu alanında olduğu gibi kadınların konumlarını da etkilemiştir (Çakır, 2011: 392). Avrupa'da Endüstri Devrimi ile yeni bir uygarlık yaratılırken, Osmanlı bu gelişmelerin uzağındaydı. Osmanlı'nın Avrupa'daki gelişmelerin farkına varması neticesinde gelişen Türk modernleşme projesinin ilk adımları Tanzimat'ta atılmış ve bu süreç 20. yüzyılın yarısına kadar sürmüştür. Erken modernleşme döneminde, Osmanlı'yı diriltme düşüncesinden, Türk devletini inşa etme düşüncesine doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde reformcu erkeklerde devletin modernleşmesini kadınların modernleşmesi gerekliliği üzerinden ele alan bir yaklaşım öne çıkmıştır (Sancar, 2013: 81-83). Osmanlı'nın dağılması ve ulus devletleşme sürecine denk düşen ilk dalga feminist harekette ağırlıklı olarak kadınların kurtuluşu için ulusun kurtarılması düşüncesi hâkim olmuş ve buna mukabil olarak ilk dalga, milliyetçilik, İslamcılık, Pantürkçülük gibi akımlarla bütünleşmiştir. İlk dalga feminist kadınlarının Batı'ya yönelik eleştirilerinde Müslüman kimliklerine yaptıkları vurgular öne çıkmıştır (Tekeli, 1998: 341-342). Bu bağlamda ulusun asker yetiştiren kadınları olarak anneler, feminizm ile milliyetçiliğin buluştuğu noktada yer almışlardır (Akşit, 2013: 190).

Osmanlı'da kadınların şehir hayatındaki görünürlüğünde 18. yüzyılın sonu ile birlikte bir artış ve değişim yaşanmıştır. Bu dönemde Avrupa modasının etkisiyle kadınların özel alan dışındaki kıyafetlerinde birtakım değişimlerin yaşanmaya başladığı görülmüştür. Kadınların kamusal görünürlüklerindeki bu değişim birtakım fermanlarla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Başlangıçta kadınları dolaylı yollardan, eşleri veya dükkân sahipleri tarafından kontrol etmeye çalışan fermanlar giderek doğrudan kadınlara hitap eder bir hal almıştır. Özellikle 18. yüzyıl sonu, 20.

yüzyıl başlarında kadınlara daha çok müdahale eden doğrudan fermanlar çıkarılmıştır. Doğrudan kadınlara hitap eden bu fermanlar, bu yönden çok önemlidir. Bu fermanlar daha önce göz ardı edilen kadınları devletin kabul ettiğinin bir göstergesidir. Bu durum, daha önce kadınların özel alan dışındaki konumları erkekler üzerinden düzenlenirken, bu tavrın artık değiştiğini göstermektedir (Akşit, 2012: 35-49). Osmanlı’da kadınlara yönelik düzenlemeler, devletin, özel alan dışı yerlerde kadınların yeni bir şekilde var olmalarını, buralarda üstlendikleri rolleri kabul ettiğini de göstermektedir (Akşit, 2012: 70).

Osmanlı’da Tanzimat ve II. Meşrutiyet döneminde modernleşme süreçlerine yönelik olarak kadınların toplumsal ve aile içindeki konumlarının modernleşme ile olan etkileşiminin, modernleşme taraftarı erkekler tarafından gündeme getirilmeye başlandığı; kadınların modernleşmesinin “eski zihniyetlerden” bir kopuş, bir kurtuluş olacağı fikri üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu kesim, modern ailede ve modern toplumda kadınların konumunun nasıl olacağı yönünde kendi aralarında tartışarak bu sürece yön vermeye çalışmışlardır (Sancar, 2013: 85). Osmanlı’da modernleşme süreçlerinde kadınlar, yaşadıkları ya da maruz bırakıldıkları eşitsiz koşullara karşı bir yaklaşım ya da bir tavır geliştirmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda başta çeşitli dergilerde yazılar yazmaları, kadın dernekleri oluşturmaları ve bu derneklerde çeşitli faaliyetler yürütmeleri, eğitim olanağına kavuşmaları gibi gelişmeler kadınların toplumsal ve aile içindeki eşitsiz konumlarının değişimi açısından önemli bir nirengi noktasıdır.

Modernleşme süreçleri kapsamında eğitimin modernleşmesi doğrultusunda kadınların eğitimi açısından olumlu bir düzenleme gerçekleştirilerek 1859 yılında Kız Rüştîyesi’nin açıldığı görülmektedir (van Os, 2009: 340). II. Abdülhamit modernleşme projesi bağlamında kızların eğitimine önem vererek okullar açmıştır. Bu önemin 1908’lerde giderek azaldığı anlaşılrken diğer yandan feminist söylem geliştiren kadın dergilerinin sayısında artış yaşanmaya başlandığı ve bu konu üzerinde durdukları görülmektedir (Akşit, 2012: 18-19). Osmanlı’da kadınların sorunlarını seslendirdikleri ilk adres basındır. Bu doğrultuda Terakki Gazetesi, Terakki-i Muhadderat Dergisi, Şükûfezar, Hanımlara Mahsus Gazete, Demet, Kadınlar Dünyası gibi çeşitli gazeteler, gazetelerin kadın ekleri ve kadın dergilerinde kadınların varlıklarını gösterdikleri, kadınları bilinçlendirme faaliyeti yürüttükleri ve isteklerini dile getirdikleri görülmektedir (Çakır, 2011: 59-81). Sayısal olarak bakıldığında 1895-1908 yılları arasında 10, 1909-1923 yılları arasında ise 22 kadın dergisinin çıkarıldığı görülmektedir. Bunlar arasında 1886 başlangıç tarihli Şükûfezar, sahibinin ve dergiyi çıkaranların kadın olduğu ilk dergi olması sebebiyle önemlidir (Sancar, 2013: 94). Sürecin devamında “Hanımlara Mahsus Gazete, Kadınlar Dünyası ve Kadınlık Duygusu” dergileri ön plana çıkmıştır (Akşit, 2012: 22). 1908 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan haftalık bir gazete olan Kadın’ın da özellikle kendisinden sonra gelecek birçok kadın dergisine liderlik etmesi açısından kadınların toplumsal-siyasal hak ve taleplerinin dikkate alınmasında önemli bir yeri bulunduğu söylenebilir (Uslu ve Aytekin, 2015: 124).

Osmanlı'da kadınların kamusal alanda varlık göstermelerinin ötesinde birtakım toplumsal-siyasal problem ve isteklerin kadınlar tarafından dile getirilmeye başlanması 19. yüzyılda gerçekleşmiş, bu konuların ele alındığı çeşitli kadın dergi ve gazetelerinin yanında, dernekler de Osmanlı'da kadın hareketinin önemli bir taşıyıcısı olmuştur (Aytekin, 2015: 72-73). Kadın haklarının dile getirildiği bu dönemde çoğu üst sınıf ailelere mensup kadınlar tarafından çeşitli dernekler kurularak ve dergiler çıkarılarak kadınların mücadelelerini başlattıkları ve sürdürdükleri görülmektedir. (Sancar, 2013: 92). Osmanlı'da en başta kurulan kadın derneklerinin ağırlıklı olarak yardım amaçlı oldukları ve savaşın yarattığı yaraları onarmayı amaçladıkları görülmektedir. Bununla birlikte kız çocukları için eğitim ve kadınların mesleki düzeyde eğitim almalarını, farklı alanlarda bilinçlendirilmelerini hedefleyen dernekler de söz konusudur (Çakır, 2019: 99). Kadınların bireysel istek ve beklentilerini örgütsel düzeyde somutlaştıran, konferans ve çeşitli yayınlarla ifade etmelerine olanak sağlayan dernekleri Serpil Çakır amaçlarına göre “ ‘Şevkat-i Nisvan’ ” gibi yardım dernekleri, kadınlara meslek kazandırmak amacıyla kurulan “ ‘Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği’ ” gibi dernekler; “ ‘Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti’ ” gibi kültürel amaçlı dernekler; ülkenin sorunlarına çözüm üretmek amaçlı kurulan “ ‘Ma’mulat-ı Dahilliyeye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyyesi’ ”; ülke savunmasına destek amaçlı kurulan “ ‘Nisvan-ı Osmaniye İmdad Cemiyeti’ ” gibi dernekler ile birlikte farklı etnik kesimlerden kadınların kurdukları dernekler; “siyasal partilerin kadın dernekleri”; “ ‘Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’ ” gibi feminist dernekler ve “siyasal amaçlı kadın dernekleri” olarak gruplandırmaktadır (Çakır, 2011: 87-125). Kadınların dernek açmaları, dernekler bünyesinde ekonomik ve toplumsal faaliyetler (atölye, fuar, sergi vb.) yürütmeleri, güçlenmelerine ve ilerleyen süreçte politik alanda da faaliyet yürütmek istemelerine kapı aralamıştır (van Os, 2009: 347). Osmanlı'da feminist hareketin gelişimi noktasında öne çıkan Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetinin programına giren siyasal hak talebi, 1920'lerin ilk dönemlerinde kadınların dile getirdikleri oy hakkı konusu ve ilerleyen süreçte parti kurma girişimleri kadınların politik faaliyetlerde yer alma konusuna önem verdiklerini göstermektedir (Çakır, 2019: 98-99).

1868-1908 yılları arasında kadınların varlıklarını ispat ettikleri bir dönemdir. Bu dönemde “Osmanlı'nın dünyaca tanınan ve izlenen kadınlarından Şair Nigar (1862-1918), Fatma Aliye (1862-1936), Halide Edip (1882-1964), Nezihe Muhittin (1889-1958) ve Emine Semiye (1868-1944) gibi kadınlar” öne çıkmıştır (Zihnioğlu'ndan akt. Sancar, 2013: 93). 1908'den Cumhuriyet'e kadar geçen sürede II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük ortamı kadınların lehine işlemiş, bu dönemde kadın hakları taleplerini somutlaştırarak, insan olarak sayılmaları gerektiklerini savunmuşlardır. Kadınlar bu dönemde özellikle “ ‘hukûk-i nîsvân’ ” ve “ ‘kadınlığın te’âlîsi’ ” olarak kavramsallaştırılan eğitim hakkı, kamu yaşamına katılmalarının sağlanması, çok eşlilik ve erkeğin isteğiyle boşanma durumuna son verilmesi gibi hak ve düzenlemeleri talep etmişlerdir (Zihnioğlu, 2003: 56-57; Sancar, 2013: 93). Osmanlı'da kadınlar tarafından yayımlanan gazete ve dergiler, bununla birlikte derneklerde kadınların gerçekleştirdikleri faaliyetler, kamusal alanda kadın kimliğinin kabulünün yaygınlaştığını göstermektedir.

Osmanlı'da Batı'daki gelişmelerin etkisi, kadınların sorunları üzerinde de görülmüştür. Batı'da Fransız Devrimi ile başlayan değişim, Osmanlı'da da etkisini göstermiştir. Batı'daki kadınların hak talepleri ile Osmanlı'daki kadınların yaşadıkları eşitsizliklere karşı eleştirel bir tavır geliştirmeleri kendi içinde farklılık taşısa da benzer süreçlerde gelişmiştir. Bununla birlikte Osmanlı'da İngiliz ve Amerikan süfajetleri gibi kitleselleşen mücadeleler gerçekleşmemiştir (Berktaş, 2004: 10-14). Sancar, Osmanlı'daki kadın hareketinin yazınlarından hareketle kadınların Batı'daki süfajetleri takip ettiğini, fakat Batı'daki siyasal hak mücadelesinin Osmanlı'daki kadın örgütleri üzerinde ne kadar etkili olduğunun bilinmediğini söylemektedir (2013: 153). Osmanlı'da yayımlanan Kadınlar Dünyası Dergisinde yer alan çeşitli yazılarda, kadınların dünyadaki kadın hareketlerini izledikleri ve siyasal hak kazanımı bağlamında bu hareketlerden ilham aldıkları, siyasal yaşama katılmak taleplerini dile getirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda Osmanlı'da kadınların, siyasal hayata katılmaları doğrultusunda “yeterli formasyon” ve toplumsal güçten yoksun oldukları düşüncesi ile bu durumu ortadan kaldırmaya yönelik bir yaklaşım söz konusudur (Çakır, 2011: 393-402). Kadınların siyasal beklentileri doğrultusunda demokrasi, kadın haklarının kazanımı ve eşit temsil ilişkilerinin gelişimi için önemli politik adımlar Cumhuriyet ile birlikte atılacaktır.

3. CUMHURİYET, KADINLAR VE SİYASAL HAKLAR

Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlar, Osmanlı'dan farklı bir biçimde “eşit yurttaş” olarak haklarını kazandılar. Fatmagül Berktaş, bu hususta devletin Osmanlı'dan kopuşunun ve farklılaşmasının kadınlar üzerinden gösterilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Kadınların “ ‘gösterge’, ‘simge’ ” olarak görülmelerinin Osmanlı'da da olduğunu, fakat Türkiye'de kadınların bu durumla mücadele edebilmeleri için uygun koşulların laik bir ulusal düzende daha mümkün olduğunu söylemektedir (Berktaş, 2004: 18). Cumhuriyet döneminden itibaren Türkiye'de kadınların kamusal alanda modernleşmenin bir göstergesi olarak konumlandırıldıkları, özel alanda ise geleneğin temsilcisi ve devam ettiricisi olarak ulusal yapıya eklemlendirildikleri ve kabul edildikleri görülmektedir. Bu süreci Serpil Sancar şu şekilde ifade etmektedir: “(...) Kadınlar yeni, modern ve bağımsız devletin göstereni, ulusun ‘uçmak’ için sembolik kanatları ya da modernleşmenin öğretmenler, eğitici anaları konumlarında, erkeklerden farklı ama etkin rollerde ulus inşasına dâhil edilmişlerdir” (Sancar, 2013: 74). Nilüfer Göle'ye göre Türk milletinin ulusal terakkisi için kadının özgürleşmesi gerektiği düşüncesi Kemalist feminizmin önemli bir argümanıdır (2000: 18). Türk siyasal yaşamında Cumhuriyet ile birlikte demokratik yaşamın inşa sürecinde kadınların yürüttükleri politik mücadelelerin de etkisiyle siyasal haklarını kazandıkları görülmektedir. Fakat ilerleyen süreçteki politik gelişmeler, kadınların politikanın erkek egemen bir alan olarak şekillenmesinin önüne geçemediklerine işaret etmektedir. Kadın siyasal temsil düzeylerinin erkeklere göre düşük olması durumu, siyasetin erillğine dikkati çekmektedir. Kadınların siyasal haklarını kazanmalarının ardından da kadının politik alandaki varlığı üzerinde eril yapının hâkim olmaya devam ettiği görülmektedir.

Cumhuriyet'in laik ve demokratik niteliği, kadınların siyasal haklara sahip olmaları ile örtüşmektedir (Çakır, 2011: 402). Türk siyasal yaşamında kadınların siyasal haklarını kazanımı, 1930 tarihinde belediye seçimleri, muhtarlık seçimleri 1933 tarihinde ve milletvekili seçimleri ise 1934 yılında⁴ olmak üzere “aşamalı” bir şekilde gerçekleşmiştir (Tuncer, 2006: 13-14). Kışlalı, Kurtuluş Savaşı koşullarından itibaren Atatürk'ün kadının vatandaşlık hakkı kazanmasına karşı çıkanların çoğunluğuna rağmen, kadınların çağdaşlaşması doğrultusundaki politikaların Meclis'ten geçmesini sağladığına vurgu yapar (Kışlalı, 2000: 183). Tekeli, tek parti döneminde Meclis'e girmiş kadın milletvekillerinin, kadınların siyasal haklarını kazanmalarında Atatürk'ün rolünün daha çok üzerinde durduklarını belirtir. Tek parti dönemi sonrasında ise parlamentoya seçilen kadın milletvekillerinin Atatürk'ün bu konudaki etkisine değinmekle birlikte, asıl vurguyu toplumsal koşullar üzerine yapmalarına dikkati çeker. Bu durumun oluşmasında siyasal hakların kazanılma aşamalarını yaşayan kadın milletvekillerinin büyük payı olduğunu ifade eden Tekeli, bu süreçleri bizzat yaşamının daha gerçekçi bir bakış açısı sağladığının altını çizer (Tekeli, 1982: 218). Berktaş, Birinci Dünya Savaşı sırasında kadınların mücadeleye cephe gerisinde verdikleri desteklerin savaş sonrasında kadınlara oy hakkının tanınmasına kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de “kadınların Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndaki etkinlikleri ile Cumhuriyet döneminde oy hakkına kavuşmaları arasındaki ilişki” önemlidir (Berktaş, 2004: 8). Bu süreçte yürüttükleri mücadelelerin neticesinde kadınların artık siyasal haklarını kazanmaları gerektiği düşüncesi doğrultusunda Nezihe Muhiddin önderliğinde toplanan kadınlar, 15 Haziran 1923'te “Kadınlar Halk Fırkası”nı kurduklarını duyurmuşlardır. Fakat kadınların seçme hakkına sahip olmamaları ile bağlantılı olarak Fırkanın kurulması önlenmiştir. Bu durumun sonucunda Fırkanın tüzüğünde değişiklik yapılması ile yerine 7 Şubat 1924 tarihinde politik bir yanı bulunmayan ve cemiyet niteliği taşıyan Türk Kadınlar Birliği'nin kurulduğu görülmektedir (Sezer-Arığ, 2024: 1-2). Kadın Birliği'nin kurulmasına uygun zeminin Cumhuriyet ile oluştuğunu belirten Nezihe Muhiddin, Birliğin kuruluş sebebini, “(...) büyük bir ileri görüşlülük ve yetenek gösteren kadınlığımızın ciddi bir program ve düzenli bir çalışma ile kendi özelliklerini de önemle düşünerek bir bütün halinde çalışması” olarak açıklamıştır (2009: 116). Fakat kadınların ulaşmak istedikleri haklarını kazandıkları öne sürülerek 1935'te Birlik kapatılmıştır (Sezer-Arığ, 2024: 3-4). Özellikle kadınların seçme ve seçilme hakkına ulaşmaları neticesinde 1935'te yapılan Milletvekili Seçimlerinde 18 kadın milletvekilinin parlamentoya seçilmesi, Kadınlar Birliği'nin kapatılmasında etkili olmuştur (Demirel, 2018: 210). Şirin Tekeli, Türk Kadınlar Birliği sonrasındaki süreçte feminizm karşıtı bir “devlet feminizmi”nin etkili olduğunu belirtir (Tekeli, 1989: 35). Devlet feminizmi, erken Cumhuriyet döneminde devlet eliyle kadınlar adına yapılan düzenlemelere işaret etmektedir (Tekeli, 1991: 76). CHF kurulmadan Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulmasına engel olunması, Fırka'nın derneğe dönüştürülmesi ve daha sonra derneğin kapatılması gibi durumlar devlet feminizmi

⁴ 5 Aralık 1934 tarihinde çıkarılan Kanun doğrultusunda genel seçimlerde, kadınlara 22 yaşından itibaren seçme hakkı, 30 yaşından itibaren ise seçilme hakkı verilmiş, böylece 1935 seçimleri neticesinde ise 18 kadın aday parlamentoya seçilmiştir (Şener, 2015: 269).

ile birlikte Türk siyasetinde kadınlar üzerinde erkek egemen yaklaşımlara işaret etmektedir.

Türk modernleşmesi sürecinde kadın hakları bağlamında medeni haklar ile siyasal haklar açısından bir karşılaştırma yapan Sancar, medeni hakların kadın hakları konusunda geliştiğini, fakat siyasal hakların bu konuda zayıf kaldığını belirtir (2013: 153). Türkiye’de kadınlar, siyasal haklarını elde etme konusunda çoğu ülkeye göre avantajlı konumda oldular. Birçok Batılı ülkeden önce kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi demokratikleşme adına oldukça önemli bir adımdır. Fakat seçme ve seçilme hakkının uygulanması konusunda öne çıkan farklılık (T.C. Başbakanlık, 1998: 59) bu konuda yeterince yol alınmadığını göstermektedir. Cumhuriyet’in reformları kapsamında 1924 yılında oluşturulan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, kadınlara erkeklerle eğitim konusunda eşit olanaklar sağlamıştır. Bununla birlikte 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu ise kadınların aile içinde ve bireysel düzeyde haklarını düzenleyerek kadınların yaşamları üzerinde önemli bir takım yasal değişiklikler sağlamıştır. Kadınların siyasal düzeyde kazandıkları haklar da “yasal statülerinin eşitlenmesinde” önemli bir gelişmedir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022: 3).

Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere Cumhuriyet’in kurulması ve ardından gelen tek parti sürecinde demokratik bir yönetime geçişin en önemli simgelerinden birinin kadınların siyasal hayata katılımı olduğu söylenebilir. Bu süreçte, teoride kadınların demokrasi ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte uygulamada kurulan özdeşliğin yansımalarının her daim sürdüğü söylenememekte, kadınların Meclis’te temsil oranları giderek düşmektedir. Birinci dalga feminizmin ateşinin sönmemesinin ardından, dünyada kadınların hak ve özgürlüklerine ilişkin olarak genel bir suskunluk süreci başlamıştır (Yaraman, 2015: 107). Türkiye de bu süreçten etkilenmiştir. Uygulamada farklı yansımaları olsa da demokrasi ve kadın hareketi üzerinden kurulan özdeşliğin çok partili hayata geçiş ile birlikte ikinci plana düştüğü gözlemlenmektedir. Nitekim demokrasi anlayışında kadın temsili yerine çok partili sistem öne çıkmış, bu doğrultuda kadınların siyasal katılımı konusunda çok partili hayatın başlamasından itibaren bir gerileme sürecine girilmiştir. Yaraman, bu dönemde yeni demokrasi sembollerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, toplumsal ve siyasal gündemde kadınların demokrasi timsali olarak ön plana çıkarılmasında bir çekimserlik oluştuğunu belirtir (2015: 106). Güneş-Ayata, çok partili hayatın başlamasıyla birlikte, kadınların demokrasi ile özdeşleştirilen sembolik niteliklerini yitirdiklerini belirterek, bu evrede “çok partili hayat”, “pazar ekonomisi”, “demokratik rejim”, “sanayileşme” gibi konuların “Batılılaşmanın” sembolü olarak görülmeye başlandığına dikkat çeker (Güneş-Ayata, 1998: 237). Bu durumun aynı zamanda çok partili hayata geçiş sürecinde kadınları harekete geçirdiği de görülmektedir (Bora, 2017: 764). Nitekim, kadınların siyasal ve toplumsal hayattaki varlıklarının geri plana atılmasının yarattığı rahatsızlık neticesinde 1935 yılında kapanan Türk Kadınlar Birliği, 1950 seçimlerine az bir süre kalmışken, 1949 yılında yeniden kurulmuş, birliğin esas amaçları, kadınların seçimlerde oy kullanarak olabildiğince fazla katılım göstermesi ve Meclis’te daha fazla kadın milletvekili seçilmesi olarak sıralanmıştır (Tatlı, 2008: 88-89). Esasen 1939 seçimlerinde Meclis’te kadın milletvekilinin 18’den 14’e düşmesi

ile başlayan süreçte (Şener, 2015: 281), çok partili siyasal hayatın başlamasından sonraki 1946 seçimlerinde Meclis'te kadın milletvekili sayısı 9'a inmiş, bu durum 1946 sonrasında birçok kadın derneğinin kurulmasının tetikleyicisi olmuş, 1949 yılında Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, 1959 yılında Türk Anneler Birliği, 1957 yılında Kadın Sesi, 1954 yılında Kadın Haklarını Koruma Derneği gibi kuruluşlar ortaya çıkmıştır (Bora, 2017: 765). Bununla birlikte DP iktidarında, kadınların siyasal hayata iştiraki noktasında söz konusu gerileme sürecinin devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 1950 yılındaki genel seçime hazırlık sürecinde kadınların siyasetteki konumlarına dair kayda değer bir gündem oluşturulmamıştır (Yaraman, 2015: 108). Her ne kadar DP yöneticileri tarafından, kadınların siyasal hayata katılmaları konusuna önem verildiğine yönelik konuşmalar yapılsa da siyasal katılıma ilişkin verilere bakıldığında 1950 seçimlerinde sadece 3, 1954 seçimlerinde 4, 1957 yılında ise 8 kadın milletvekilinin parlamentoya seçilmesi bu dönemin bir panoramasını bize sunmaktadır (Atılğan, 2015: 483-484). 1950-1960 sürecinde kadınların siyasal temsil oranları konusundaki olumsuz tabloya rağmen gerek iktidar gerek muhalefet olsun siyasal temsilin erilliğine karşı yayınlarıyla öne çıkan Kadın Gazetesi'nden söz etmek gerekir. Kadın hareketi açısından dönemin en önemli muhalefet kaynaklarından birini oluşturan gazetede, ilk defa birinci dalga feminizmin eleştirileri yapılmış, kadın milletvekili oranının Meclis'te yüzde 50'den az olmaması, kabinde kadın bakan bulunması, kadınların siyasal temsil düzeylerinin yükseltilmesi için bir baskı grubu oluşturması gibi düşüncelere yer verilmiştir (Yaraman, 2015: 127). Bu dönemde evrensel düzeyde kadın hareketinin gerilediği ve bir suskunluk sürecine girildiği görülmektedir. Bununla birlikte Yaraman, Türkiye'de kadınların politik gündemin dışında kalmalarının birtakım politik menfaatler ışığında, basınla iş birliği içerisinde girilerek kamuoyu tercihi olarak gösterilmeye çalışıldığını, özellikle kadın milletvekili sayısının az olması durumunun kamuoyunun isteğinin bir sonucu olarak gösterilmesi yönünde bir çabanın söz konusu olduğunu belirtir. Bu yaklaşıma karşı, Kadın Gazetesi başyazarı İffet Halim Oruz'un ısrarla karşı çıktığı ve bu muhalefetin ısrarına rağmen politik gündemi etkileyemediği görülmektedir (Yaraman, 2015: 120-126). Siyasi camianın erillikinden hareket edildiğinde kadınların toplumsal siyasal katılımı noktasında kucaklayıcı bir yaklaşım sergilendiğini söylemek pek mümkün olmayacaktır. Bu doğrultuda Güneş-Ayata, siyasetçiler arasında kadınların büyük ölçüde siyasal karar alma süreçlerinden uzak tutularak, büyük zorluklarla siyasete giren kadınların "kadınsı işlere" mecbur bırakıldıklarına dikkati çekmektedir (2020: 264-265).

1950-1960 aralığı kadın hareketi açısından bir gerileme ve duraklama dönemi olarak değerlendirildiğinde, 1960-1980 aralığını da bir "yokluk" dönemi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu dönemde 1960 askeri darbesinin getirmiş olduğu toplumsal bir teyakkuz ortamı söz konusu olduğu için toplumsal tesanüt fikri üzerinden siyasi gündem belirlenir. 1961 seçimlerinin neticesinde yalnızca üç kadın milletvekili parlamentoya girebilmiştir (Atılğan, 2015: 600). Türkiye'de demokratik hak ve özgürlüklerin geliştiği bu dönemde kadınların, özellikle de siyasal temsil konusunda silik bir konumda olmasında dönemsel olarak dünyada kadın hareketindeki cansızlığın da payı olduğu muhakkaktır (Kılıç, 1998: 351). 1960'lı yılların seçim gündeminde kadının siyasal temsili konusunda basının tam anlamıyla

bir sessizlik içinde olduğu söylenebilir (Yaraman, 2015 :132). Adalet Partisi 1965 seçim hazırlıkları sürecinde kadın kollarını aktif bir şekilde sürecin içerisinde tutmuş, fakat bu noktada esas gayenin kadınların siyasal temsil düzeylerinin artırılması olmadığı, daha çok erkek milletvekili adayları için kadın seçmenden destek sağlama amacı güdüldüğü seçim neticesinden de anlaşılmaktadır (Atılğan, 2015: 599). Ayrıca, 1960’lar ve 1970’ler Türkiye’sinin seçim süreçlerinde siyasilerin zaman zaman oldukça eril bir dile başvurduğu da görülmektedir. 1968 seçimlerinden hemen önce Adalet Partisi’nden Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne geçen Osman Yüksel, radyo yayınlarında seçmenlere “ürkek korkak partiden erkek partiye” gelmeleri çağrısında bulunmuştur (akt. Bora ve Tol, 2009: 828).

1960’lardan 1970’lere geçiş sürecinde kadının siyasal temsili konusundaki kamuoyundaki suskunluğa rağmen, solun güçlenmeye başlamasıyla birlikte, kapitalist toplumlarda kadınların üretime katılmasının doğrudan kadının toplumsal statüsüne bir etkisi olmadığı yönünde çalışmaları da olan Behice Boran’ın 1970 yılında Türkiye İşçi Partisi’nin başına gelmesi önemli bir gelişme olmuş, böylece Türkiye’de ilk kez bir siyasi partinin başına bir kadın geçmiştir (Bora, 2017: 769). Bununla birlikte, 70’li yıllarda güçlenmeye başlayan Türkiye solunda genel olarak solcu partilerin ya da çeşitli oluşumların ataerkil pratikleri korudukları görülmektedir. Berktaş, bu dönemde kadınların siyasi parti ya da çeşitli örgütlenmelerde yönetici konumda olsalar dahi bu durumun esasında bir “vitrin”den ibaret olduğunu, kadınların karar alma süreçlerinde dikkate alınmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda ilgili dönemde kadınların bu tip yapılanmalarda uymaları gereken kurallar erkekler tarafından belirlenmekte, kadınların “burjuvalaşmaya daha yatkın” görülmesinden dolayı, erkeklerin denetimi altında tutulması yaklaşımı normalleştirilmektedir. 1980’lerin ortalarından sonra bu durum değişmekte, kadınlar bu tip örgütlenmelerde varlık gösterebilmektedirler (Berktaş, 2020: 280-281).

1970’lerde sol cemahtaki kadınlar, “kadın sorununun” sınıfsal meseleye göbekten bağlı olduğunu düşünmüşler ve kapitalizmin sona erdirilmesiyle “kadın sorununun” ortadan kaldırılacağı görüşünü benimsemişlerdir (Bağdatlı, 2020: 364). 1970’ler sonrasında solun yükselişinin, kadınların siyasal temsil düzeyleri noktasında ciddi bir etki oluşturduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Esasen, 1970’lerde sol teşkilatlanmaların kadın kolları olarak etkinlik gösteren Devrimci Kadın Dernekleri, İlerici Kadınlar Derneği, Emekçi Kadınlar Birliği gibi dernekler kurulmuştur (Tekeli, 1998: 340). Bu örgütlenmelerinin temel ortak noktasının kadınların siyasal ve toplumsal birtakım hak ve taleplerine ilişkin konuları sosyalist devrim sonrasına bırakma eğilimi olduğu söylenebilir (Bağdatlı, 2020: 365-370). Yaraman, 1960 ve 1970’li yılların siyasal iklimine genel itibarıyla bakıldığında ağır basan “siyasi kutuplaşma”nın ve “birlik ve beraberlik ruhu” temasının yan yana ilerleyerek bilhassa seçim süreçlerinde kadının siyasal temsili konusunun geri plana atılmasında etkili olduğunun altını çizmektedir (2015: 137).

Türkiye’de ikinci dalga hareket, Batı’dan daha sonra, 1980’lerde yaşanmaya başlamış, 2000’li yılların başlarına kadar devam etmiştir. Batı’da 68 Olayları sonrasına denk düşen bu süreç, Türkiye’de ise 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

sonrasında başlamıştır. 1980'lerin başlarında, “feminist ideolojinin bilinç oluşturma, geliştirme” çabası ön plandadır. Bu sürecin devamında kadınların, yaşadıkları şiddet, cinsel taciz başta olmak üzere pek çok sorunu dile getirdikleri ve çeşitli kampanyalarla mücadelelerini sürdürdükleri görülmektedir (Çakır, 2023: 10-11). Türkiye’de 1990’larda toplumsal cinsiyet eşitsizliği kavramının yaygınlaşması ve kadın sorunlarının görünür olması bağlamında feminist hareketin önemli bir ivme kazandığı söylenebilir. Bu bağlamda Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün kurulması ve Türk Ceza Kanunu ile Medeni Kanun alanlarında kadınlar lehine birtakım düzenlemelerin yapılması, Aileyi Koruma Kanunu’nun oluşturulması bu açıdan önem taşımaktadır (Coşar ve Özkan-Kerestecioğlu, 2013: 26). Bu dönemde siyasette kadın temsili açısından önem taşıyan bir gelişme yaşanarak Tansu Çiller 1993’te başbakan olmuştur. Çiller’in hem parti başkanı hem de başbakan olması, siyasi partilerde kadınlara yönelik bir yaklaşım geliştirme ihtiyacı yaratmıştır. Bu durum, Çiller’in, kadınların siyasal desteğini sağlayacağına yönelik endişeden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte Çiller’in başbakanlığı, kadınların siyasete katılımlarını teşvik etmiştir (Güneş-Ayata, 1998: 243-244; Çakır, 2019: 219). Çiller’in başbakan olması sonrasında 1995 Milletvekili Genel Seçimlerinde parlamentoda kadın temsil düzeylerinde görece bir yükseliş olması ve devamında bu oranın giderek artması durumu (bkz. Tablo 1) Çiller’in kadınların siyasete katılımlarına olumlu etki ettiği yönünde değerlendirilebilir. Türkiye’de ilk defa bir kadının başbakan olması, kadınların siyasete katılımlarına olumsuz yaklaşan ataerkil siyasal anlayışlara karşı da bir meydan okuma olarak görülebilir.

1990’lı yıllarda Türkiye’de siyasal İslam’ın yaygınlaşması karşısında Kemalist kadın hareketinin laiklik odaklı bir cinsiyet eşitliği politikası yürütme çabası öne çıkmıştır. Özellikle kamusal alanda başörtüsü konusu her iki kesim arasında bir gerilim (İslamcılar bunu bir özgürlük olarak yorumlarken, Kemalist kesim bu durumu “ ‘laikliğin ihlali’ ” olarak değerlendirmiştir) yaratırken, bu süreçteki gelişmeler feminist örgütlerle Kemalist kadın örgütleri arasında da bir ayrılmaya yol açmıştır (Sancar, 2023b: 170-172). Türk siyasal hayatında 1990’larda muhafazakâr kesimden kadınların kamusal alana çıkışları ile başlayan ve devamındaki süreçte yaşanan gelişmeler, kadınların örtüleri ile kamusal alanda yer almalarını mümkün kılan bir değişimle neticelenmiştir. Bununla birlikte başörtüsü ile eğitim görmek isteyen kadınların talepleri ve bu konudaki mücadeleleri, muhafazakâr erkeklerin kadınların politikada yer almalarına yönelik ön yargılarının kırılmaları konusunda etkili olmuştur. Bu durum hiç şüphesiz 2002 sonrasında AK Parti iktidarında başörtülü kadınların politikada yer almalarına alan açmıştır.

4. TÜRK SİYASETİNDE ATAERKİLLİĞİN GÖLGESİNDE KADIN TEMSİL DÜZEYLERİ

Türk siyasetinde kadın temsil düzeylerinin temel yapısının anlaşılabilmesi için öncelikle siyasetin ataerkil niteliğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Carr, ataerkilliğin, tüm toplumlarda farklı düzeylerde görüldüğünü belirtir. Bu durum kadınların erkeklere göre sosyal ve siyasal açılardan daha dezavantajlı olmalarına yol açmaktadır (2010: 523). Berktaş, “ataerkil ideolojinin, değişen toplumun değişmeyen

temeli” olduğunu (Berktaş, 2022: 161), laiklik ilkesi doğrultusunda halifeliğin kaldırılmasının ve devamındaki reformların ataerkilliğin kendisini dayandırdığı dinsel meşruiyetin yerine “ılımlı” bir ataerkilliğe bıraktığını ve ataerkilliğin (kadınların siyasal ve sosyal hakları üzerinde erkeklerin belirleyiciliğinin devam etmesi bağlamında) Osmanlı’dan Cumhuriyet’e bir süreklilik ilişkisi gösterdiğini ifade etmektedir (Berktaş, 2004: 17). Bununla birlikte Kışlalı, Türklerin tarihinde, Arap kültürünün hâkim olmasından önce kadın erkek eşitliğinin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Türklerin kadınlara yaklaşımının diğer Müslüman toplumlardan farklı olmasında, geçmişte kadının Türk toplumlarında eşit konumda bulunmasının etkisinin bulunduğuna vurgu yapmaktadır (Kışlalı, 2000: 179-182):

“Eski Türk toplumlarında, devlet başkanlığı, karı-koca ‘Hatun-Hakan’ın ortak sorumluluğu ile yürütülürdü. Yasa niteliğindeki ‘emirname’ler, her ikisince imzalanmadan uygulanamazdı. Elçi kabulü dahil, bütün önemli törenlerde, Hakan ile Hatun beraber bulunurlardı. Kadınlar savaşın her aşamasına erkeklerle eşit koşullarda katılırlardı. Hatun ise, bizzat ‘savaş kurulu’nun üyesiydi. Tarihte devlet başkanlığı yapmış ilk kadınlar da Türklerdi. Delhi Türk Devleti’nde Raziye Sultan, Kirman’daki Kutluk Devletinde Türkan Hatun bunun en ünlü örneklerini oluşturuyordu.”

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumların kültürlerine göre farklı şekillerde gelişen bir olgudur (Lorber, 2001: 5). Özellikle politik alanda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadınların siyasal katılımları açısından olumsuz bir etki yaratmaktadır. Kalaycıoğlu’nun, siyasal katılıma ilişkin yürüttüğü bir araştırmada elde ettiği sonuçlardan biri, cinsiyet rolleri ile siyasal katılım arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki olduğudur. Bu durum, siyasetin ailenin dışında bir uğraş olarak düşünülmesi ve erkeklerin ilgilenmesi gereken bir etkinlik olarak toplum tarafından tahayyül edilmesinden kaynaklanmaktadır. Yani siyaset, toplumda “erkek işi” olarak benimsenmekte ve bu görüş toplumsal hafızaya çocukluktan beri işlenerek erkeklerin kadınlardan nicel ve nitel bakımdan çok daha etkin bir şekilde politikaya katılmalarına zemin hazırlamaktadır (Kalaycıoğlu, 1977: 190). Politikadaki erkek egemenliği, İskandinav ülkeleri bu noktada daha eşitlikçi bir görünüme sahip olmakla birlikte, dünya genelinde oldukça yaygın bir durumdur. Erkekler tarafından yönetilen hükümetlerde geliştirilen politikalar erkeklerin menfaati doğrultusunda hazırlanmaktadır (Lorber, 2001: 7). Kadınların çeşitli alanlarda sürekli bir gelişim çizgisine sahip olmalarına rağmen, siyasal temsil konusunda vardıkları noktanın beklentilerinin çok altında kaldığı anlaşılmaktadır. Eğitim, ekonomi, mesleki örgütlenme gibi alanlarda istikrarlı bir gelişim içinde olan kadınların Batılı toplumlar da dahil olmak üzere küresel boyutta %5’in üzerinde temsil gücüne sahip olmaları ne yazık ki oldukça nadir görülen bir durumdur (Tekeli, 1982: 168-169). Erkekler, kadın sorunlarına karşı gereken hassasiyeti yeterince göstermemektedir. Bu bağlamda siyasal karar odaklarındaki kadın temsiline düşüklüğü, kadın sorunlarının çözümsüzlüğüne yol açmaktadır (Gökçimen, 2008: 8). Sancar, kadınların siyasal katılımlarının artmasının, yaşadıkları sorunların kadın eliyle çözümünün daha kolay sağlanacağını söylemektedir (2023b: 262). Böylece kadın temsil düzeylerinin

yükselmesi ile erkekler tarafından göz ardı edilen ya da çözüme kavuşturulmayan kadınların yaşadıkları pek çok sorunun çözümü mümkün olacaktır.

Tablo 1. 1935-2011 Yılları Arasındaki Milletvekili Seçim Sonuçlarına Göre Kadın Milletvekillerin TBMM’de Temsil Oranları

Yıl	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Temsil Oranı
1935	18	%4,5
1939	16	%3,7
1943	16	%3,5
1946	9	%1,9
1950	3	%0,6
1954	4	%0,7
1957	8	%1,3
1961	3	%0,7
1965	8	%1,8
1969	5	%1,1
1973	6	%1,3
1977	4	%0,9
1983	12	%3,0
1987	6	%1,3
1991	8	%1,8
1995	13	%2,4
1999	23	%4,2
2002	24	%4,4
2007	50	%9,1
2011	79	%14,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2012: 5

Tablo 2. 2011-2023 Yılları Arasındaki Milletvekili Seçim Sonuçlarına Göre Kadın Milletvekillerin TBMM’de Temsil Oranları

Yıl	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Temsil Oranı
2015 Haziran	98	%17,81
2015 Kasım	81	%14,72
2018	104	%17,33
2023	119	%18,3

Kaynak: T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2022; 2023

Türkiye’de siyasal yaşamda kadınların siyasal katılım düzeylerinin genelde, yerelde ve partiler düzeyinde düşük olduğu görülmektedir (Sancar: 2023a: 449-450). “Parlamentolar Arası Birlik (IPU) ve BM Kadın Birimi (UN Women) tarafından oluşturulan ‘Siyasette Kadın: 2023’ haritası” içerisinde parlamentolardaki kadın temsil düzeyleri açısından değerlendirilen ülkeler arasında Türkiye’nin 132. sırada yer aldığı görülmektedir. Siyasette kadın bakan sayısı sıralamasında da kadın bakan sayısının düşük olması sebebiyle Türkiye 173. sıradadır (UN Women, 2023). Uluslararası düzeyde diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’nin siyasette kadın erkek eşitliğini sağlamaktan uzakta olduğuna işaret eden bu tablo, siyasetin

demokratik bir zemine kavuşması açısından eşit temsil düzeyine ulaşmanın bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

Çakır, 12 Eylül sonrasında demokratikleşme mesajının kadın temsil düzeyinin artışı üzerinden anlaşılabileceğini, 1987 Milletvekili Genel Seçimlerinde kadın temsil düzeyinin tek parti dönemi sonrasında artış göstererek ilk defa %3 olmasının bu durumun bir göstergesi olduğunu söylemektedir (2019: 217). Sancar, Türkiye’de siyasal yaşamda kadın temsil düzeyleri incelendiğinde, kadınların parlamentoya ilk kez girdikleri 1935 yılındaki kadın temsil oranının 2007 tarihine kadar aşılmadığına işaret etmektedir (2008: 175). 2011 sonrasında kadın temsil düzeylerinin bir artış eğilimi içerisinde olduğu görülse de bu tablo siyasal temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamaktan uzaktır. Yerel seçimler söz konusu olduğunda ise kadın temsil düzeylerinin yükselmesi, yerel siyasette daha güçlü olan ataerkil siyasal kalıpların kırılması açısından oldukça önem taşımaktadır. Tuncer, Türkiye’de yerel yönetimlerdeki kadın temsil oranlarının oldukça düşük olmasına dikkati çekmektedir (2006: 65). Kaplan, 1930 yılında kadınlara yerel düzeyde seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile kadınların tüm olumsuz koşullara rağmen adaylıklarının ve belediye meclisinde görevlendirilmelerinin tek parti döneminde giderek arttığını ifade eder. Demokrat Parti döneminde ise Kaplan, milletvekili oranları ile karşılaştırıldığında büyük şehir belediye meclislerinde yer alan kadınların sayısal oranlarının daha fazla olduğunu belirtir (Kaplan, 1998: 195-197). Yerel yönetimlerde kadın temsil oranlarının 75 yıllık süreçte artmadığı görülmektedir (KADER, 2006: 37). Belli, 1999-2014 yılları arasındaki yerel seçimlerde kadın temsil oranlarının düşüklüğü ile birlikte artma eğiliminde olduğunu söyler (2015: 82). Bu durum 2019 Yerel Seçimlerinde de karşımıza çıkmaktadır (Uslu, 2022). Türkiye’de 31 Mart 2024 tarihinde yapılan Yerel Seçimlerde ise 81 ilde 11, 922 ilçede 61 kadının belediye başkanı seçildiği görülmektedir (BBC News Türkçe, 2024). Bu sonuçlar, Türkiye’de siyasette cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önemli bir gelişmedir. Siyasetin erkek egemenliğinin kırılması, kadın temsil düzeyinin yükselmesi ve daha fazla kadının politikaya katılımı gibi açılardan bu durum oldukça önem taşısa da Türkiye’de kadın temsil oranlarının eşit düzeye ulaşmasını engelleyen, ataerkillik temelli birtakım sosyo-ekonomik, kültürel ve politik faktörler bulunmaktadır. Berktaş, Türkiye’de ve dünyada genel olarak kadınların eşit temsili açısından yaşanan problemlere bakıldığında, ataerkillik, siyasetin erillliği, “parti ve aile desteğinin olmaması” ve seçim sistemine yönelik sorunların öne çıktığını belirtir (2004: 26).

Özel-kamusal ayrımlaştırılmasında siyasetin katı bir biçimde kamusalın sınırlarını tayin eden ve o sınırların içinde yer alan bir faaliyet olarak tanımlanışı, bununla birlikte kadınların da özel alan ile özdeşleştirilmesi durumu kadınların politikadan uzakta bırakılmalarına kaynaklık etmektedir (Güneş-Ayata, 2020: 265). Bu bağlamda kültür, kadınların kamusal alandan uzak tutulmalarının en temel sebebidir (Smith, 2022: 27). Karar verme süreçlerine etkin katılım ve gücün paylaşılmasında, kadınların dezavantajlı durumda olması yalnızca Türkiye’ye has olmanın ötesinde, dünya çapında bir olgudur (Berktaş, 1996: 761). Kadınlara yönelik olumsuz algı, liderlik ve politika konusunda başarılarını engellemektedir (Dökmen, 2015: 166). Kadınların politikadan uzak durmalarının önemli bir sebebi de bu konudaki bilgi düzeylerinin

düşüklüğüdür. Bununla birlikte siyasette tecrübeden yoksunluktan kaynaklanan özgüvensizlik durumunu yaşamaları da katılım süreçlerini (seçimlerde aday olma) olumsuz etkilemektedir (Gökçimen, 2008: 45-46).

Meryem Koray, kadınların temsil oranlarının düşüklüğünün ötesinde kadınların politik düzeyde yaşadıkları eşitsizliklerin, siyasal kararların ve politikaların belirlendiği her aşamada ve alanda kadın temsiline olmamasından kaynaklandığını ifade etmektedir (1990: 83-84). Sancar, endüstriyel üretim koşullarında, modern öncesinde farklı eşitsizlik durumları söz konusu olmakla birlikte yeni eşitsizliklerin yaşandığını ve modern toplumlarda kadınların kamusal alan uğraşı olan siyasetten uzakta özel alanda konumlandırılması durumunun ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu toplumlarda kadınların siyasete eşit katılımının sağlanması, bunu amaç edinen politikalarla mümkündür (Sancar, 2008: 173-174). Modernleşme sürecinde kadınların kamusal alana katılmalarını engelleyen en önemli unsurlardan biri, cinsiyete bağlı olarak kadınların asli görevlerinin “anne” ve “eş” olarak belirlenmesidir (İlkkaracan, 1998: 285-286). Modernleşmenin cinsiyetçi eğilimi, toplumsal mekânları da eril ve dişil olarak (çatışmanın, rekabetin olduğu eril mekânlarla; estetiğin, duygusallığın, empatinin öne çıktığı dişil mekânlar) ayrıştırır (Sancar, 2013: 25). Yaraman, aile yapılanmasının kadının kamusal alanda yer almamasıyla çok yakından ilişkili olduğuna dikkat çekerek, bu durumun kadınları siyasal alanda hem sayısal olarak hem de etkin siyaset yapabilme anlamında kısıtladığını ifade eder. Çalışan kadınların yaşadıkları vakit problemlerine rağmen siyasal etkinliklere daha fazla katıldığını gösteren araştırma sonuçları olduğunu da eklemektedir (Yaraman, 2015: 23).

Siyasal katılım ve temsil düzeylerinde eşitlik ilkesinin sağlanması, kadın haklarını savunan, koruyan politikaların önemli bir kurucu unsurudur (Sancar, 2023b: 35). Kadınların politik düzlemde kendilerini temsil etmeleri ve bu temsilin sahip olduğu muhteviyat, kadınların daha fazla yankı uyandırabilecek alana sahip olması ve çeşitli konularda “kadın” bakış açısının, fikirlerinin kamuoyuna takdim edilebilmesi açısından son derece önemlidir (Arat, 1998: 251). Devamında kadınların siyasal katılımları, milletvekili seçilmeleri, aktif siyasal faaliyetlerde bulunmaları halinde anlamlı olacaktır (Abadan-Unat, 2000: 19). Serpil Sancar, bu konuya dikkati çekmektedir: “Demokrasinin ayrılmaz bir koşulu olarak kadınların siyasal alanda kendi adına konuşması gerektiğini düşünüyorsak, kadınsız demokrasilerin cinsler arası eşitlik ilkesi uyarınca yeniden düzenlenmesi gerektiğini de düşünüyoruz demektir. Kısacası, demokratikleşme süreci, kadınları kendi adlarına konuşan vatandaşlar haline gelmesini de hedefleyen yeni bir toplum ve siyaset anlayışının geliştirilmesidir” (Sancar-Üşür, 1997: 1). Kadınların olmadığı siyasal karar alma süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması olanaklı değildir. Bu noktada “ ‘siyasal temsilde cinsiyet eşitliği için kritik eşik’ ” olarak belirlenen oranın sağlanması ve kadınların “siyasal kararlara katılımda en az 1/3 oranında” bulunmaları gerekmektedir (Sancar, 2023a: 448). Bununla birlikte politikada eşit temsil düzeyine ulaşılabilmesi için seçimlerde daha fazla kadının aday olması gerekmektedir (Sancar, 2008: 176). Kadınların siyasal temsil düzeylerini artıracak uygulamalar arasında kota, fermuar sistemi gibi çeşitli uygulamalar öne çıkmaktadır (Sancar, 2023b: 322). Türkiye’deki siyasi partiler arasında bu uygulamalara başvuranlar bulunmaktadır. Bu tür

yöntemlerin kadın temsil düzeylerini artırıcı etkisi olsa da kadınlara politikada alan açmanın temeli, bu konudaki eril zihniyetin değişimidir. Kadınların politik varlıklarını kabul eden, kadınların siyasette olmalarını destekleyen ve kadınların politik katılımlarının önündeki engelleri kaldırma yönünde çaba sarf eden bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de siyasi partiler için yasal düzeyde böyle bir zorunluluk bulunmasa da cinsiyet kotası uygulamasına başvuran partiler vardır. Tuncer, kota uygulamasının yapıldığı ülkelerde kadınların siyasal katılımlarını yükseldiğini belirtmektedir (2006: 63). Kota uygulaması, siyasette cinsiyet eşitliğini sağlamak için uygulanan “olumlu ayrımcılık” politikaları arasındadır (Sancar, 2023b: 44). Kota uygulaması, Türk siyasal yaşamında SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) ile başlamıştır. Batı Avrupa’daki ülkelerde yer alan ve kota uygulaması uygulayan partilerde kadınların siyasi partilerde yer almaları ve temsil düzeyini artırıcı bir etkisi olduğu görülmüştür (Tekeli ve Koray, 1991: 128). Şirin Tekeli, Türkiye’de 1980’lerde feminist kadın hareketinin çalışmalarının netice verdiğini, bu durumun göstergesinin ise kadın sorunlarının (SHP’nin) programına girmesi ve böylece siyasete dahil olması olduğunu belirtmektedir (1991: 5-6). Güneş-Ayata, 1980 sonrası süreçte Türkiye’de kadının siyasette daha etkin olmasına karşı pozitif bir bakış açısının gelişimine dikkati çekerken, yine de kadınların siyasette kâfi düzeyde varlık gösterebilmesiyle ilişkili kota gibi uygulamaların hukuk sistemine girebilmesi için uzun bir zamana ihtiyaç bulunduğunu ifade etmektedir (Güneş-Ayata, 1998: 241).

Khelghat-Doost ve Sibly’e göre “Ataerkil siyaset modeli genellikle kadınların kariyer basamaklarını yerleşik cinsiyete dayalı iş bölümü sistemine göre tanıır.” Bu bağlamda siyasette kadınlara açılan alanlar içerisinde özellikle kadın kolları, politikanın ataerkil cinsiyet kalıplarına göre şekillendiğine işaret etmektedir. Kadın kolları, kadınların siyasette ötekileştirilmelerine sebep olmaktadır (2020: 403). Türkiye’de siyasi partilerde kadınlar, kadın kolları bünyesinde politik faaliyet göstermektedir. Kadın kolları, Siyasi Partiler Kanunu’nda “yan kol” olarak belirtilir (2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, md. 7). Bu kollar, “idari ve mali açılardan” kadınlar üzerinde karar yetkisine sahip değildir (Çakır, 2019: 145). Kadınların belirli bir alanla sınırlandırılmaları da siyasi partilerin işleyişinde erkek egemenliğini göstermektedir. Bununla birlikte kadınların siyaset sahasındaki hareket alanlarını kısıtlayan bir duruma işaret etmektedir. Bu durum da eleştirilen belirli konular arasında yer almaktadır. Serpil Çakır, siyasi partilerde kadın kollarının, her ne kadar kadınlar bu yapıların ötesinde siyasal faaliyet göstermekte zorlansalar da kadınların “sosyalleşme ve siyasallaşma” imkanları açısından önemini belirtmektedir. Kadınlar, Türkiye’de bu kollar vasıtasıyla siyasete dahil olmaktadır. Bununla birlikte siyasi partilerdeki yapılanmanın daha eşit bir işleyişe sahip olması gerektiğine vurgu yapmaktadır (2019: 151). Güneş-Ayata, kadın kollarının, erkeklerin hâkim olduğu bir siyasi düzende kadını adeta “aslanın ağzına atmadan koruma” işlevine sahip olduğuna dikkat çekerek, özellikle 1970’lerde siyasette varlık gösterebilen kadın kolları ve kadınların ortaya çıktığının altını çizmektedir. Bununla birlikte kadın kolları yapılanmasının en sorunlu yanının kadınların politik düzlemde “kadınca” etkinliklerle faaliyet alanlarının daraltılması olduğunu ifade etmektedir (Güneş-Ayata, 1998: 238).

Türkiye'deki siyasi partilerin teşkilatlarında, kadın il başkanı sayısının da oldukça düşük olduğu görülmektedir (Çakır, 2019: 145).

Türkiye'de kadın, siyaset ve demokrasi kavramlarının etkileşimi incelendiğinde politikanın demokratikleşmesi ile kadınların politikaya katılımlarının artmasının arasında önemli bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Demokrasinin işleyişi ve gerekliliği açısından kadınların siyasal katılımlarının artması ve siyasal temsil düzeylerinin yükselmesi oldukça önem taşımaktadır (Kaldırımoglu Türkoğlu, 2023). Siyasetin demokratik yapısı açısından kadınların temsil düzeyleri, siyasal katılımları, siyasal sosyalleşmeleri önemli birer göstergedir. Zira eşit temsilin sağlanmadığı bir siyasal sistemin demokrasisi tartışmalıdır. Tıpkı Antik Yunan'daki gibi. Antik Yunan, demokrasinin gelişimi bağlamında tarihsel olarak başlangıç noktası kabul edilse de kadınların, kölelerin ve metoikosların dâhil edilmediği bir doğrudan demokrasi türü olduğu için demokratik kabul edilememektedir (Yavuz, 2023: 29-30). Sancar, kadınların siyasette temsil düzeylerinin düşüklüğünün, demokrasi boyutuna işaret eder ve böyle bir siyasal düzenin demokratik açıdan meşruluğunun sorunlu olduğunu belirtir. Zira demokrasi, toplumun her yurttaşının taleplerinin temsil edilmesini gerektirir. Bununla birlikte kadınların politikadan uzak olmaları, siyasetin kadınların üretecekleri politika ve değerlerden mahrum kalmasına sebep olmaktadır. Kadınların siyasal katılımlarının artması, yaşamın kurucu ve onarıcı rolünü üstlenen özelliklerinin siyasete etki etmesine ve siyasetin bu doğrultuda değişmesine yol açacaktır (Sancar, 2023b: 358). Demokratik bir siyasal sistemde kadın ve erkekler eşit şekillerde temsil edilmelidir. Erkeklerin çoğunlukta ve kadınların azınlıkta olmaları durumunda kadınların siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hak ve talepleri erkekler tarafından karşılanmaktadır. Bu durum ise yaşamın pek çok alanında olduğu gibi politikada da eşitsiz ilişkilerin ortaya çıkmasına, kadınların mağduriyet yaşamasına yol açmaktadır.

Türkiye'de kadınların toplumsal, siyasal ve ekonomik düzeyde karşılaştıkları eşitsizlikler konusunda yapılan çalışmalar kadınların kamusal alanda görünürlüğü ve ataerkillikle mücadele açısından oldukça önem taşımaktadır. Ulusal çalışmaların yanında uluslararası düzeydeki faaliyetlerin de eril siyasi pratiklerle mücadele açısından kritik bir rolü bulunmaktadır. Kadınların politik haklarının geliştirilmesine yönelik olarak birtakım uluslararası düzenlemeler “Birleşmiş Milletler tarafından 1952’de kabul edilen Kadınların Siyasal Haklarına Dair Sözleşme”, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)”, “Dünya Kadın Konferansları” gibi birtakım uluslararası düzenlemeler kadın ve siyaset ilişkisinin düzenlenmesi bağlamında önem taşımaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022: 61-62). Türkiye, 1985 yılında “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”ni taraf olarak imzalamış, 1986 yılında ise onaylamıştır (T.C. Başbakanlık, 1998: 73). Kadınların haklarını korumak ve erkeklerle eşit olmasını sağlamak doğrultusundaki amaçlarla TBMM’de “Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK)” kurulmuştur (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022: 16).

Politikada cinsiyet eşitliğini sağlama açısından kadınların siyasal temsil düzeylerini yükseltmek için geliştirilecek politikaları Serpil Sancar şu başlıklarda toplamaktadır: “seçme/seçilme hakkının önündeki engelleri kaldırma, siyasal partilerde kadın katılımını teşvik ve kota politikaları, siyasete katılmak isteyen kadınlara mali destek politikaları, siyasetteki kadın eylemlerine, örgütlenmelerine, mali, idari vb. destek politikaları, siyasete girecek kadınlara eğitim desteği politikaları” (1997: 23). Yaraman ise, siyasette kadın temsilcilerin artmasına yönelik kadın seçmenlerin rolü üzerinde durarak, kadın seçmenlerin partilerini daha çok kadın aday belirlemek noktasında isteklendirme ya da seçilme ihtimali yüksek konumlarda kadın adayları gösteren partilere oy verme gibi uygulamalara yoğunlaşmalarının önemli olduğunu dile getirir (Yaraman, 2015: 42-43). Bu uygulamalara başvurulması, kadınların siyasal katılımlarının artması, kadınların politikaya katılımlarının teşvik edilmesi ve siyasette toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Siyasetteki sayısal göstergeler, kota uygulaması başta olmak üzere kadınların siyasete katılımlarına yönelik destek politikalarının olumlu sonuç verdiğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Türk siyasal yaşamının tarihsel süreci incelendiğinde, kadınların hak mücadelesinin, kendi içinde farklılık taşısa da bir süreklilik gösterdiği görülmektedir. Osmanlı’da başlayan kadınların hak arayışları ve kamusal alana çıkış mücadeleleri, farklı boyutlarıyla günümüzde hala devam etmektedir. Bu bağlamda bu arayışlara, Cumhuriyet ile birlikte politikaya katılmak ve eşit temsil düzeylerine ulaşmak talepleri eklenmiştir. Osmanlı’da kadınlara modernleşme politikaları ekseninde sağlanan eğitim başta olmak üzere sosyal ve ekonomik açıdan imkanlar, şüphesiz kadınların ilerleyen dönemlerde Cumhuriyet ile birlikte siyasal haklarına ulaşmalarına zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet’in kurulmasının ardından demokrasinin önemli bir ölçütü, kadınların siyasal temsil hakkına kavuşması olarak görülmüştür. Yeni kurulan devletin demokratik düzeyine ilişkin yapılan vurgularda, kadınların siyasi hakları konusu ön plana çıkartılmış, demokrasinin sembolü olarak kadınlara siyasal haklarının verilmesi gösterilmiştir. Cumhuriyet, kadınların siyasal taleplerinin karşılanmasını, siyasal haklarına kavuşmalarını sağlasa da önemli bir demokratik gelişme olan bu süreci kadınların politikada özgür bir şekilde var olmaları takip etmemiştir. Kadınların siyasal haklarına kavuşmalarının pratikteki yansımaları dikkate alındığında erkeklerle aynı temsil düzeylerine ulaşamadıkları görülmektedir. Yani kadınların siyasal temsil hakkına ilişkin vurgunun söylemsel düzeyde kalması sonucunda özellikle çok partili siyasal hayatın başlamasıyla birlikte demokrasi ile kadının siyasal temsili arasında kurulmaya çalışılan özdeşlik terk edilmeye başlanmıştır. Sonraki süreçte, kadın hakları konusunda evrensel düzeyde yaşanan eşitsiz koşulların etkisiyle birlikte, Türkiye’de kadınların siyasal temsiline ilişkin özellikle 1980’lere kadar sürekli bir geriye gidişin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 1930’lardan günümüze kadar kadınların siyasal temsil düzeyleri incelendiğinde siyasete katılımları üzerinde erkek egemen bir yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir.

Kadınların siyasal temsil düzeyleri, siyasette kadın erkek eşitliğinin sağlanması bağlamında önemli bir göstergedir. Türk siyasetinde 20. yüzyılın sonlarına kadar incelenen süreçte kadın temsil düzeylerinde önemli bir ivme yakalanamamış olması, eşit temsil ilişkilerinin oluşmadığını ve siyasal yapının erkek egemen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Türk siyasetinde Osmanlı'da başlayan ve 2000'li yıllara kadar devam eden siyasal işleyişte kadınların temsil düzeylerinin beklenen şekilde artmaması durumu, bu süreçte politikanın erilliklerinin yerleştiğine ve ülkede yönetimde söz sahibi olan milliyetçi, ulusalcı, muhafazakâr ya da laik kesimler tarafından bu durumun öncelikli görülmediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte Osmanlı'dan başlanarak bu yıllara kadar kadınların hem kamusal alanda hem de siyasette var olma mücadeleleri olumlu sonuç vermeye de başlayacaktır. Hem yerel siyasette hem de genel seçimlerde kadın temsil oranlarının bu yıllardan sonra önemli bir artma eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Kadın temsil oranlarına bakıldığında 2000'ler sonrasında siyasetin eril karakteri devam etmekle birlikte giderek değişecek olan temsil oranlarının arka planında özellikle 1990'larda yaygınlaşan ikinci dalga feminizmin, ilk defa bir kadının (Tansu Çiller) başbakan olmasının, yine bu süreçte muhafazakâr kadınların kamusal alana çıkmaya başlamaları gibi durumların etkisi bulunmaktadır.

Türk siyasetinin ataerkil bir alan olmasının en temelinde erkeklerin politikayı kendilerine özgü bir alan kabul etmeleri ve kadınları bu alanın dışında bırakmak istemeleri yatmaktadır. Kadınların özel alanda etkin olmaları beklenirken, politikaya katılımlarına yönelik eleştirel yaklaşımlar söz konusudur. Günümüzde siyasette eşit temsil ilişkilerinin oluşması açısından olumlu gelişmeler olsa da tam eşitlik için daha fazla kadının politikada yer alması gerekmektedir. Bu durum şüphesiz siyasetin demokratikleşmesine, kadın sorunlarının çözüme kavuşturulmasına, politikanın daha eşit ve adil bir dünyaya katkı sağlamasına olumlu etki edecektir. Daha fazla kadının siyasette yer alması, kadınların kamusal alana daha kolay katılımlarını sağlayacaktır. Bununla birlikte, kadın ve siyaset ilişkisine yönelik ön yargıların kırılmasına, politikada toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanmasına ve ataerkil toplumsal kalıpların kırılmasına yol açacaktır. Kadınların temsil düzeylerinin yükselmesini de beraberinde getirecek olan bu süreç, Türkiye'nin demokrasisini geliştirecek, kadınların yaşadıkları mağduriyetlerin çözülmesine olanak sağlayacaktır. Daha fazla kadının parlamentoda yer alması, kadın sorunlarının gündeme getirilmesini ve problemlerin yasal düzeyde çözüme kavuşturulmasını mümkün kılacaktır. Bu doğrultuda hem siyasi partilerin hem de bütün siyasal aktörlerin kadın temsil oranlarının artması yönünde daha aktif roller üstlenmesi, kadın sorunlarına siyasal temsil olanağı kazandırarak kadınların karşılaştıkları eşitsizliklerin çözümüne bununla birlikte siyasette kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE MASCULINITY OF POLITICS IN TURKEY FROM THE OTTOMAN ERA TO THE 2000s

This study analyzes the processes of women's participation in politics in the historical context of Turkish political life, the reasons for the patriarchal nature of politics, the factors that lead to male-dominated politics and the disadvantageous conditions of women in politics. Although the developments in the historical process are positive in terms of creating space and opportunities for women's political participation, it is seen that they do not bring the same effect in terms of women's representation levels. In Turkish politics, the first important development in terms of women's inclusion in the political sphere was the transition from the private sphere to the public sphere. Although a controlling approach towards women prevailed in this process that started in the Ottoman Empire, it is seen that women's efforts to bring themselves into the public sphere started to develop and women and their problems started to become visible outside their private sphere. In the women's movement in the Ottoman Empire, which had a different color of struggle than the women who struggled for political rights in the West, a secret and open struggle by women against the conditions underlying their unequal and disadvantaged position, and especially against the masculine domination exercised by men over women, found its ground in the context of modernization policies.

As a result of the transformation that started with modernization and the awareness of the men of the period about the importance of the right to education, there were developments in this period that provided women with the opportunity to receive education. This process was followed by a number of positive developments that enabled women to enter the public sphere. The formation of the women's movement in the Ottoman Empire and the activities of the women's movement are important in terms of paving the way for the changes that women would experience at the political, socio-economic and cultural levels in the future. Indeed, developments such as women's associations, magazines, literary activities and attempts to establish parties are important developments in terms of the social status of women. All these processes were followed by the development and change in the direction of women becoming equal citizens, having political rights and being present in the public sphere with the republic. The opportunities and possibilities that women have achieved in political, social, economic, etc. fields are among the most fundamental achievements of the Republican Revolution. In a significant part of the research on the relationship between women and politics in the

After women gained their political rights, they started to take part in politics. However, at this point, the progress of women's representation levels in the historical process remained weak. It was only in the 2000s that women's political representation began to increase. While the fact that especially conservative women have started to take part in politics since the 1990s has an impact on this situation, the fact that prejudices against women's participation in the public sphere have started to break down and the visibility of women in the public sphere has an important impact on this situation. It is clear that some positive policies developed to increase the level of

women's representation in Turkey have started to yield positive results in the long run and that the level of women's representation is currently on the rise, especially when we look at the picture in the 2023 local elections. However, activities to increase women's representation need to be regulated at the legal level beyond political parties. Although political parties apply some political practices such as gender quotas in their organizational functioning in order to ensure gender equality, the fact that these practices do not spread across all political parties shows that there is no established culture in this regard, and this situation prevents gender equality in politics. In this study, the factors contributing to the low levels of women's representation and the patriarchal nature of politics are examined in a historical context using the literature review method. However, due to the multidimensionality and depth of the subject, a period-specific limitation is applied, and the historical context is confined to the period starting from the Ottoman era and continuing until the 2000s.

KAYNAKÇA

- 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu. Erişim: 21.11.2024, www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf
- Abadan-Unat, N. (2000). Kadın Politikalarının Yeni Açılımı, *Sosyal Demokrat Kadın Siyaseti Tartışmaları* içinde (s.15-26), Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi.
- Akşit, E. E. (2012). *Kızların Sessizliği-Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akşit, E. E. (2013). Annelik, Feminizm, Tarih, *Doğu Batı Dergisi*, 64, 181-200.
- Arat, Y. (1998). Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasi Roller, 1934-1980, A. Berktaş Mirzaoglu (Ed.), 75. *Yılında Kadınlar ve Erkekler* içinde (s.249-266), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Atılgan, G. (2015). 1950-1960 Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında, G. Atılgan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* içinde (s.387-514), İstanbul: Yordam Kitap.
- Atılgan, G. (2015). Sanayi Kapitalizminin Şafağında, G. Atılgan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* içinde (s.501-655), İstanbul: Yordam Kitap.
- Aytekin, E. A. (2015). Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu: 1703-1908 Kapitalistleşme ve Merkezileşme, G. Atılgan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* içinde (s.39-87), İstanbul: Yordam Kitap.
- BBC News Türkçe (2024). Yerel Seçimlerde 11 İl ve 61 İlçede Kadın Adaylar Belediye Başkanı Seçildi. Erişim: 09.09.2024, [“https://www.bbc.com/turkce/articles/c4nr459x591o”](https://www.bbc.com/turkce/articles/c4nr459x591o)
- Berktaş, F. (1996). Türkiye’de “Kadınlık Durumu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (s.757-764), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, 7, 1-30.
- Berktaş, F. (2020). Türkiye Solu’nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı?, Ş. Tekeli (Ed.), *1980’ler Türkiye’de Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (s. 279-290), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bağdatlı, N. (2020). Feminizm ve Sol: Türkiye’de 1970’lerde “Kadın Sorunu”, T. Bora, F. Saygılıgil, N. Berber (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Feminizm* içinde (s.362-371), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belli, A. (2015). Yerel Yönetimlerde Kadın Temsili ve Yerel Demokrasi, *Yasama Dergisi*, 31, 65-88.
- Bora, T. ve Tol, U. (2009). Siyasal Düşünce ve Erkek Dili, T. Bora, M. Gültekinçil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Dönemler ve Zihniyetler* içinde (s. 825-836), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carr, G. (2010). Patriarchy, M. Payne ve J. R. Barbera, (Ed.) *A dictionary of cultural and critical theory* içinde (s. 522-525), John Wiley and Sons.

- Coşar, S. ve Özkan-Kerestecioğlu, İ. (2013). Feminizmin Neoliberalizmle İmtihani, *Doğu Batı*, 64, 21-37.
- Çakır, S. (2011). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (2019). *Erkek Kulübünde Siyaset*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çakır, S. (2023). Türkiye’de Feminist İsyen, *Toplumsal Tarih*, 351, 8-13.
- Demirel, A. (2018). *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen, Z. Y. (2015). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Toplumsal Açıklamalar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Göle, N. (2000). Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak, N. Göle (Ed.), *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri* içinde (s.23-41), İstanbul: Metis Yayınları.
- Güneş-Ayata, A. (1998). Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye’de Kadın ve Siyaset, A. Berktaş Mirzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (s. 237-248), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Güneş-Ayata, A. (2020). Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı, Ş. Tekeli (Ed.), *1980’ler Türkiye’de Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (s. 261-278), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi, *Yasama Dergisi*, (10), 5-59.
- İlkaracan, İ. (1998). Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı, A. Berktaş Mirzaoğlu (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (s. 285-302), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- KA-DER, (2006). *Cinsiyet Eşitliği Yolunda Yerel Politikalar Raporu*, Ankara: Yalçın Matbaacılık.
- Kalaycıoğlu, E. (1977). Siyasal Katılmanın Koşullarına Genel Bir Bakış, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 37 (1), 160-199.
- Kaldırımoglu Türkoğlu, E. (2024). Türk Siyasal Yaşamında Demokrasi ve Kadın, (Özet), Akdeniz 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. Erişim: 04.10.2024, https://www.akdenizkongresi.org/_files/ugd/797a84_72ec84ba70b943358b161ae6a20cf620.pdf
- Kaplan, L. (1988). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Khelghat-Doost, H. ve Sibly, S. (2020). The Impact of Patriarchy on Women’s Political Participation, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10 (3), 396-409.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye’sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış, A. Berktaş Mirzaoğlu (Ed.), *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (s. 347-360), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2000). *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (1990). Kadın Adına Gündem Oluşturmak, *Amme İdaresi Dergisi*, 23 (3), 79.
- Lorber, J. (2001). *Gender Inequality, Feminist Theories and Politics*, Los Angeles: Roxbury Publishing Company.
- Muhiddin, N. (2009). Türk Kadını, *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, içinde (s.63-169), Düzenleyen: A. Baykan ve B. Ötüş-Baskett, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sancar-Üşür, S. (1997). *Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları* <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/avijk4qj/siyasal-ya%C5%9Fam-ve-kad%C4%B1nlara-destek-politikalar%C4%B1.pdf>
- Sancar, S. (2008). Türkiye’de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı, *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), 173-184.
- Sancar, S. (2013). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar, S. (2023a). Kadın Hakları Siyaseti: Siyasetin Eril Karakterini Değiştirmek, *Mülkiye Dergisi*, 47(1), 447-466.
- Sancar, S. (2023b). *Siyasetin Cinsiyeti Cinsiyetçiliğe Karşı Kadın Hakları Siyaseti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sezer-Arıç, A. (2021). Türk kadınlar Birliği, *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim: 05.09.2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-kadınlar-birligi/>
- Şener, M. (2015). 1923-1945 Burjuva Uygurluğunun Peşinde, G. Atılğan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat* içinde (s.195-339), İstanbul: Yordam Kitap.
- Tatlı, C. (2008). *Demokrat Parti Döneminde Toplumsal ve Siyasal Hayatta Kadın*, İstanbul Üniversitesi: Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Tekeli, Ş. (1989). 80’lerde Türkiye’de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi, *Birikim Dergisi*, 3, 34-41.
- Tekeli, Ş. (1998). Birinci Dalga ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme, A. Berktaş Mirzaoğlu (Ed.), *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (s. 337-346), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1991). Kadın Erkek Eşitliği ve Politikalar, Ş. Tekeli ve M. Koray (Ed.), *Devlet-Kadın-Siyaset* içinde (s.3-78), İstanbul: TÜSES Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. ve Koray, M. (1991). *Devlet-Kadın- Siyaset*, İstanbul: TÜSES Yayınları.
- Tuncer, E. (2006). *Siyasette Kadın*, Ankara: Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2022). Türkiye’de Kadın. Erişim: 07.03.2024, https://www.aile.gov.tr/media/97652/tu-rkiye-de-kadin_20220214.pdf
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1998). Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye’de Kadının Durumu. Erişim: 05.01.2025, <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/qt4boc45/t%C3%BCrkiye-de-kad%C4%B1n%C4%B1n-durumu.pdf>
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu (2022). Erişim: 09.09.2024, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2009_2019_%C4%B0STAT%C4%B0ST%C4%B0K_K%C4%B0TABI.pdf
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu (2023). Erişim: 09.09.2024, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/14%20May%C4%B1s%202023%20Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20ve%2025.%20D%C3%B6nem%20MV%20Genel%20Se%C3%A7imleri%20%C4%B0statistikleri.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012). Erişim: 09.09.2024, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>

- Un Women, *Siyasette Kadın: 2023 Haritası*. Erişim: 10.11.2024, <https://turkiye.un.org/tr/224323-women-politics-map-2023>
- Uslu, A. ve Aytekin, E. A. (2015). 1908-1923 Burjuva Devriminin ve Savaşın Belirsiz Sınırlarında, G. Atılğan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde (s. 89-193), İstanbul: Yordam Kitap.
- Uslu, S. (2022). Kadınların Siyasetteki Temsil Oranı Arttı. Erişim: 24.03.2025, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/kadinlarin-siyasetteki-temsil-orani-artti/2755113>
- Yaraman, A. (2015). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yavuz, R. B. (2023). Antik Yunan'da Yurttaş Olmak Ya Da Olmamak: Polisin İki Yüzü, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 23-34.
- Van Os, N. A. (2001). Osmanlı Müslümanlarında Feminizm. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I* içinde (s.335-347), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul: Metis Yayınları.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKOĞLU R. Burçin YAVUZ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKOĞLU R. Burçin YAVUZ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKOĞLU R. Burçin YAVUZ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKOĞLU R. Burçin YAVUZ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKOĞLU R. Burçin YAVUZ